

KARADENİZ'DE EN ESKİ GREK YERLEŞMELERİ (*)

Çev. Doç.Dr. Ömer ÇAPAR

Karadeniz'deki ilk Grek yerleşmelerinin tarihi ve koşulları büyük anlaşmazlık konusudur. Bu, hem konuya ilişkin edebi kanıtların dağınık karakterinin hem de batı ve kuzey sahillerindekilerden başka Pontos yerleşmeleri için de arkeolojik kanıtların azlığının sonucudur. Bir yüzyıl önce, kolonilerin büyük çoğunluğu M.Ö.VII. ve VI. yüzyıllarda gönderilmekle birlikte Trapezus ve Sinope'nin, kaynaklarımızın söylediği ya da dolaylı olarak gösterdiği gibi, VIII. yüzyıl ortasında kuruldukları sıkça düşünülmüştür⁽¹⁾. Çeşitli nedenlerle -ki bunların arasında arkeolojik açıdan doğrulanmış tarihlere artan bir güven duygusu vardır- bu görüş gözden düşmüş, ve Grek'lerin Karadeniz'e 700 den sonrasına değin asla giremedikleri görüşüne doğru bir düşünce gelişmiştir. Rhys Carpenter tezinde bu görüşü hem açıkça belirtmiş hem de desteklemiştir: ona göre "pentekonter'ler" bulunana değin (Carpenter bu buluşu M.Ö.VII.yüzyıl başlarına tarihlenmiştir) Grek'ler Karadeniz'den gelerek Bosphorus'dan geçen dörtlü akıntıya karşı yola çıkamazlardı⁽²⁾. Bununla birlikte, B.W.Labaree ve A.J.Graham'ın makaleleri⁽³⁾ Carpenter'in iddiasının temellerini sarsmış, ve şimdi 700'den önce Grek'lerin Karadeniz'deki uğraşlarına ilişkin referanslar bulmak bir kez daha olağan olmuştur.

(*) Bu yazı, R. Drews'in JHS. XCVI., (1976). s. 18 - 31'de İngilizce yayımlanan makalesinin tarafımızdan Türkçe'ye çevirisidir.

(1) Grote Sinope ve Trapezus'u VII. yüzyıl sonlarına tarihlenmesine karşın, Meyer ve Busolt her iki kenti VIII.yüzyıl ortasına tarihlenmişlerdir.

(2) Carpenter, "The Greek Penetration of the Black Sea", *AJA LII* (1948), s.1-10.

(3) Labaree, "How the Greeks sailed into the Black Sea", *AJA LXI* (1957), s.29-33; Graham, "The Date of the Greek Penetration of the Black Sea", *BICS V* (1958), s. 25-42.

Konu kuşkusuz gelecekte bir süre için çözümlenemeyecektir, ve Türkiye'nin kuzey sahili için daha çok arkeolojik kanıt elde edilene değin hiçbir yargı kesin sayılmayacaktır⁽⁴⁾. Ancak, bu süre içinde, varolan kanıtlar toplandığında, deneme türünden de olsa, ne tür bir yüzey görüntüsü ortaya çıkacağını görmek yararlı olacaktır. Edebi kanıtlar içerdikleri tüm bilgileri henüz vermemişlerdir: Graham kronolojiye ilişkin temel parçaların tümünü değilse de çoğunu ele almıştır, ve sanıyorum Karadeniz'e ilk girişi VIII.yüzyıla tarihlemeye sanılandan daha güvencede olunabilir. Edebi kanıtlar, ayrıca, hem ilk kolonistlerin kimlik belirlemesini hem de onların girişimlerini açıklamaya yardım eden ipucunu vermektedirler.

Ancak, edebi otoritelerimize bakmazdan önce, en eski Pontos kolonilerinin kronolojisine ilişkin diğer kanıt türleri hakkında söz söylemek gerekir. Arkeolojik kanıtların yegane gösterdiği şey, VII.yüzyıl sonlarında Grek'lerin Karadeniz'in etrafında pekçok sayıda yeri iskân etmiş olmalarıdır⁽⁵⁾ ve bu bize çok şey söylememektedir. Grek'lerin Karadeniz'e en erken girişiyle ilgili olarak bir VIII.yüzyıl tarihini savunan düşünürler John Boardman tarafından yerinde olarak bu "tarih lehinde şimdiye değin hiçbir kanıt vermeyen nice kazılarla cesaretleri kırılmayanlar" diye nitelendirilmişlerdir⁽⁶⁾. Bununla beraber, burada sayılan yegane yerler Trapezus ve Sinope'dir, çünkü edebi kanıtlar VIII.yüzyılda kuruluşu sadece bu iki kent için söz konusu etmektedirler. E.Akurgal Sinope'de birazcık kazı yapmıştır, fakat Graham'ın konuyla ilgili gözlemine göre araştırma kasabanın üzerinde durduğu yarımada'nın karşısındaki mezarlığa sınırlı idi ve böylece zorunlu olarak kasaba için değil mezarlığın ilk kullanımı için bir TERMINUS POST QUEM NON veriyordu⁽⁷⁾. Trapezus'da hiçbir arkeolojik çalışma yapılmamıştır. Her iki kasaba için de arkeolojik anlamda ARGUMENTUM EX SILENTIO açıkça bir ölçüde zayıftır. Bu bağlamda, maddi kayıtlar, özellikle de Al Mina ve Pithecusae'deki kazıların erken dönem Grek kolonizasyonuna ilişkin manzaramızı çizmekle ve bu koloni-

(4) Samsun yöresinin arkeolojik bir araştırması (temelde iç kesimdeki yerlerle ilgili olmakla birlikte) Prof.Dr.Bahadır Alkım tarafından yönetilmiş olarak şimdilerde ilerleme aşamasındadır.Bkz. *Anatolian Studies* XXIII (1973), s. 62-5,ve XXIV (1974), s.50-3.

(5) Karadeniz'deki Grek yerleşmelerine ilişkin varolan arkeolojik kanıtların incelenmesi için John Boardman, *The Greeks Overseas* (Harmondsworth and Baltimore, 1964), s.245-67'a hâlâ güvenilebilir. Krş: Graham, "Black Sea", s.31-3.

(6) *The Greeks Overseas*, s.247.

(7) Graham, "Black Sea", s. 33.

zasyon için bazı nedenler göstermekle birlikte, bir yüz yıl önce onaylanan kronolojiyi köklü bir biçimde değiştirmediyini anımsamak sağlıklı olacaktır⁽⁸⁾.

Carpenter'in Grek'lerin Pontus'a girişine ilişkin bir VIII.yüzyıl tarihi aleyhinde ileri sürdüğü görüş tutunulamaz bir dal olmuştur. Labaree Grek'lerin Karadeniz'e "yelken açtıklarını" ve böylece pentekonterlerin keşfini beklemeye gerek duymadıklarını göstermiştir. Graham ise Bosphoros'a olan gündüz akıntılarının Carpenter'in işaret ettiği sabah akıntılarında daha yavaş biçimde sadece güneye doğru aktıklarını değil, fakat aynı zamanda her saat yarım deniz mili kuzeye doğru akan Bosphoros sahillerine yakın karşı akıntılarının var olduğunu belirtmiştir. Bu gerçekler karşısında pentekonterlerin keşfine ilişkin en yeni tartışmaların bu gemi türünün bulunuşunu VII. yüzyıldan çok önce varsaymış olduklarını belirtmek gereksizdir⁽⁹⁾.

Mantık da güvenilir bir kılavuz değildir. J.M.Cook Sinope ve Trapezus'un VIII.yüzyılda kurulmuş olabileceği olasılığını bir tarafa atarken, "Karadeniz'in en uzak sahilleriyle olan ticaretin Marmara'nın araştırılmasından önce geldiğinin kendiliğinden olanaksız olduğunu" belirtmiştir⁽¹⁰⁾. Ancak, Grek'lerin Magna Graecia'daki ilk yerleşmesi olan Pithecusae de çok uzak idi⁽¹¹⁾. Al Mina ise çok daha uzakta bulunuyordu. Mantık kuralları Trapezus'un bu nedenle Ege'nin kuzeyindeki ilk Grek kolonisi olduğu sonucuna varmamıza izin vermemektedir, fakat Pithecusae benzetmesi Sinope ve Trapezus'a ilişkin bir VIII.yüzyıl tarihi içinde herhangi bir "doğal olanaksızlığı" etkisiz kılmaktadır.

O halde, edebi kanıtlara dönmeliyiz. Bu iki kasabayla ilgili açık ifadelerle bakmazdan önce Grek'lerin Karadeniz ile ilk tanışmalarının tarihi hakkında daha genel bir ilgiye sahip olan kayıtları inceleyelim. Korinth'li ozan Eumelus Apollo'nun kızlarından biri-

(8) Graham, "Patterns in Early Greek Colonisation", *JHS XCI* (1971), s. 36-8'de Grek kolonizasyonu hakkında arkeolojinin ne gösterebildiği ya da gösteremediği, ve batı kolonileri için geleneksel kronolojinin şaşırtıcı geçerliliği yorumlanmıştır.

(9) L.Casson, *Ships and SeamanSHIP in the Ancient World* (Princeton, 1971), s. 43-4, ve J.S.Morrison and R.T. Williams, *Greek Oared Ships* (Cambridge, 1968), s.47. Ne Casson ne de Morrison ile Williams Carpenter'in düşüncesinden söz etmemektedirler.

(10) *The Greeks in İonia and the East* (London, 1962), s.53.

(11) Pithecusae belki yakl. 775 gibi erken bir tarihte kurulmuştur. Bkz. Giorgio Buchner, "Pithekoussai", *Expedition VIII* (1966), s.4-12.

nin Borysthenis olduğunu söylemiştir⁽¹²⁾ ve Borysthenis, bildiğimiz kadarıyla, başlangıçtan itibaren ya Dniepr ırmağının ya da onun ağzındaki kentin Grekçe adı idi. Aynı ozan Kolkhis hakkında bir hayli söz söylemiştir: Aetes Korinth'den Kolkhis'e gitmiş ve Korinth'liler kendilerini yöneticisiz bulduklarında Medea tahtı elde etmek için Kolkhis'den gelmiştir⁽¹³⁾. Burada Eumelus'un Kolkhis'inin Bosphoros ötesinde bulunur olarak anlaşıldığı kanıtlanamaz, fakat kanıt ağırlığı bir başka yerleştirme önerenler üzerinde kalacaktır. Eumelus'un tarihine gelince, kimileri Bowra ve Huxley'in önerdikleri yakl.730 tarihi ile uyuşmayabiliyor⁽¹⁴⁾, fakat onu, eğer 700'den aşağı ise, çok daha aşağılara indirmek için hiçbir neden yoktur.Pausanias ve Eusebius Eumelus'u iyice geriye VIII. yüzyıl içine yerleştirmişlerdir⁽¹⁵⁾. Bir başka kaynak onu Arkhilokhos ve Kallinos'dan önceye koymuş, ve Syrakusai'yi kuran Arkhias'ın bir çağdaşı yapmıştır⁽¹⁶⁾. Eumelus'un bir Bakkhiad olduğu açıkça belirtilmiştir⁽¹⁷⁾. Bu nedenle Eumelus Grek'lerin yaklaşık 700'lerde birçok gelenekleriyle birlikte Karadeniz'e sokulmuş olduklarına bir kanıt oluşturmaktadır.

(12) Fr.17 (Kinkel).

(13) Bkz.*Pausanias* II 3.10-11.Eumelus Kolkhis'e kral olmak için giden Aeetes'in asıl vatanının Korinth (eski adı Ephyre) olduğunu söylemiştir. Medea Korinth kraliçesi olması için Kolkhis'den çağrılmış, ve Iason onunla gelmiştir. Eumelus'a göre, Medea, kendinin ve Iason'un çocuklarını değil öldürmek, ölümsüz kılmaya çalışmıştır. Ed.Will, *Korinthiaka* (Paris, 1955), s.128-9, Medea efsanesinin Korinth çevirisinin evrimini tartışır.

(14) G. Huxley, *Greek Epic Poetry from Eumelos to Panyassis* (London, 1969), s.62, ve C.M.Bowra, "Two Lines of Eumelus", *CQ XIII* (1963), s.145-53, Eumelus'un "Delos Prosodion"unu Birinci Mesenya Savaşının patlamasına tarihlemektedirler. Çekici olmakla birlikte, bu düşünce güçlükler ortaya koymaktadır: Hesiodos, içinde Eumelus'un genealogilerini adamakıllı işlediği şiiri bilir görünmemektedir (bkz.F.Jacoby, s.299, bu *FGH* 451 hakkındaki yorumla ilgilidir); ve Hesiodos gibi, Eumelus da "Homerik" lehçeyi kullanmıştır.

(15) Pausanias IV 4.1 onu birinci Mesenya Savaşının patlamasından bir kuşak önce Mesenya'yı yöneten Phintas'ın bir çağdaşı yapmaktadır; ve Eusebius geleneğinin iki parçası Eumelus'un çiçeklenmesini sırasıyla 760 ve 744 tarihlerine koymaktadır.

(16) Clem. Alex.at Strom. I 131.8'in izlediği kaynak, Eumelus'un yaşamının Archias'inkiyle "çakıştığını"söylemiş ve onu Archilochus ile Callinus'dan biraz daha erken saymıştır. Eğer Archias ile olan sinkronizma Eumelus'un şiirlerinde geçen Syrakusai'ye değinmeden çıktıysa, 733 tarihi onun kompozisyonu için "terminus post quem" olmalıdır.

(17) *Pausanias II* 1.1 Eumelus'a "Bakkhiad'lar ailesinden, Amphilytus'un oğlu" demektedir.

Hesiodos da "Theogonia"sında bölge ile bir tanışıklık göstermektedir. Okeanos ve Tethys'in oğulları olarak saydığı ırmaklar arasında sadece İster'i değil fakat aynı zamanda Phasis, Aldescus, Sangarius ve Parthenius gibi daha küçük akarsuları da buluyoruz ki, bunların tümü Karadeniz'e dökülmektedir.⁽¹⁸⁾ Hesiodos'un satırları, eğer bu ozanın tarihi başkaca güvenceli olsaydı, daha yardımcı olurdu, fakat ne yazıkki (hiçbir zaman tam olarak kaçıp kurtulamadığımız tartışma dolanımı içinde)bu satırlar "Theogonia"nın nisbeten geç olarak tarihlenişi için kanıt olarak kullanılmıştır.⁽¹⁹⁾ Şiir 730 gibi erken bir tarihte (örneğin, Walcot ve West)⁽²⁰⁾ ya da VII.yüzyıl başlangıcı gibi geç bir tarihte yazılmış olabilir. Kirk'in ileri sürdüğü gibi, rapsodların buna hem kişisel satırlar hem de başlı başına bölümler eklemeyi sürdürdükleri de olanaklıdır.⁽²¹⁾ Bununla beraber, Okeanos'un oğullarıyla ilgili bölümün geç tarihli bir ek olduğundan kuşkulanan için nedenler vardır:eğer 700'den çok daha sonra yazılısaydı Grekçe olan ırmakların Grekçe olmayan ırmaklara oranı belki daha az keskin olurdu; bundan başka, Iliad XII l- 33'ü derleyen ozanın Troia ırmaklarına ilişkin listesini bu bölümden almış olması bile olasıdır.⁽²²⁾ Buna göre, geç VIII.ya da erken VII.yüzyılda Hesiodos'un Tuna ile Karadeniz'in güney sahilindeki birkaç ırmağı duymuş olduğunu söylemek güvenceli olacaktır.

Son olarak, Homeros şiirleri de amaçlarımıza ilişkin birşey vermektedir.Çoğu eleştiriciler Scylla ve Charybdis arasından geçişle ilgili Odysseia öyküsüne Bosphoros'a doğru yelken açma ön girişimlerinin esin kaynağı olduğunu, ve Karadeniz'in Odysseia anılarıyla dolu bulunduğunu savunmuşlardır. Kyklop'ların hareket eden misafirlerine fırlattıkları kaya Sinop yakınındaki sularda bugün inanılabilir bir şey olarak görünebilir. Bu düşünce bağlarının çoğu hayali

(18) *Theogonia* 337-45.

(19) M.L.West, *Hesiod: Theogony* (Oxford, 1966), s. 41-2, şiir için 756'a ilişkin bir "terminus post quem" vermek amacıyla (sanırım haklı olarak) bu satırları kullanır, ve-sonunda şiiri 730-700 dönemine tarihler. Satırlar yakl. bir 675 tarihini desteklemek için de kullanılmıştır.

(20) P.Walcot, *Hesiod and the Near East* (Cardiff, 1966), s.109, Hesiodos'un babasının yakl. 760'da Ascra'ya geldiğini ve bunun "bizzat Hesiodos için 730 civarlarında bir çiçeklenmeyi"akla getirdiğini ileri sürmektedir.

(21) G.S.Kirk, "The Structure and Aim of the Theogony", *Hésiode et son influence* (*Ent.Hardt VII, 1962*), s.63, "Theogonia'nın derlenmesini 675 civarından daha erken olmayan" bir zamana koyar ve bundan sonra çok şey eklendiğini tahmin eder.

(22) West, *Hesiod*, s.260.

olduğundan, Graham hayali olmayanları zaten ele almış bulunduğundan⁽²³⁾, bunları bir tarafa bırakacağım. Öte yandan, Troia Müttefikleri Kataloğundan bir bölüm olan İliad II 851- 57'nin Pontos ile ilgileri hakkında kuşku yoktur,ve bu bölüm henüz değerlendirilmemiştir:

Erkek yürekli Pylaimenes komuta eder Paphlagonia'lılara gelmişler yaban katırlarıyla ünlü Enet'lerin yurdundan, Kytoros'da ve Sesamos'da otururlar, Parthenios ırmağı çevresinde kurmuşlardır ünlü saraylarını, 855 şehirleri Kromna, Aigialos ve yüksek Erythinoi'dur.

Fakat Odios ile Epistrophos komuta eder Halizon'lara, ta uzaklardan gelirler,gümüşün yurdu Alybe'den.

Tarihsel zamanlarda Paphlagonia'lılar Halys'in batısındaki sahil boyunca yaşamışlardır.Enet'ler bilinmemektedir, ancak Hekataios'dan itibaren yazarlar onları Amisos(Samsun) etrafındaki bölge ile bir tutmuşlardır.Kytoros (bugün Kidros) ve Sesamos (Amasra) Sinope'nin batısında yer almaktadır; Parthenios ırmağı Amasra'nın hemen batısında Karadeniz'e dökülür ve modern adlarını hem Bartın ırmağında hem de Bartın kasabasında korumuştur.Bir yerleşme yeri olan Kromna ile bir sahil hattı parçası olan Aigialos, Kytoros'a yakın yer alır⁽²⁴⁾. Halizon'lar ve Alybe'yi aşağıda tartışacağız.

Doğal olarak herkes söz konusu bölümün güney Karadeniz sahili hakkında bir hayli bilgi açığa vurduğunu kabul etmiştir.Bu nedenle bölüm ya da onun çok karanlık olmayan kısmı genellikle bir ekleme olarak göz önünde tutulmaktadır. Böyle olunca insan şunu diyebilir,"Karadeniz... Homeros tarafından tanınmamış görünüyor⁽²⁵⁾.Ya da, Denys Page gibi, insan Troia Müttefikleri Kataloğunda "Bosphoros ya da Karadeniz hakkında bir kelime" bulamaz, ve dipnot olarak "M.Ö.II.yada I.yüzyılda eklenen 853-55 satırları dışta kalmak üzere"yorumunu düşebilir⁽²⁶⁾. Daha az dogmatik olarak,

(23) Graham, "Black Sea", s.37-8, Bosphoros'dan geçiş ile Odysseia XII'de Odysseus'un hareketli kayalar arasından izlediği yol arasındaki bazı çarpıcı paralelliklere işaret etmiştir.

(24) Bu lokalizasyonların hâlâ değerli olan incelemesi için bkz. A.J.A.. Cramer, A Geographical and Historical Description of Asia Minor (1832, rep.1971), s.222 vd.

(25) Wace and Stubbings, *A Companion to Homer* (London, 1962), s.284'de Helen Thomas ve F.H.Stubbings böyle demektedirler; bir dipnotta Iliad II 853-55 ekleme olarak saptanmaktadır.

(26) *History and the Homeric Iliad* (Berkeley, 1959), s.137 ve n.56.

Katalogların son kapsamlı incelenmesinde söylenen odur ki, bunlar "güney Karadeniz sahili hakkında (853-55 satırlar gerçek olmadıkça) hiçbir şey" içermemektedirler⁽²⁷⁾.

Satırlar gerçektir. Bunların geç tarihli bir ekleme olduklarını ilk kez T.W.Allen önermiş ve Katalogların Dor öncesi zamanlarda ortaya çıktıkları inancı içinde sıkı incelemeyle ayakta duramayan bir tartışma ortaya atmıştır⁽²⁸⁾. Allen'in savı Homeros'un Ege dışı dünya hakkında zayıf bilgisi olduğu yolundaki Eratosthenes ve Apollodoros'un yargısına dayanıyordu:⁽²⁹⁾.

Apollodoros...Homeros ile diğer eski ozanların Grek konularını bildiklerini, fakat ya uzun geziler yada uzak yolculuklarla tanışmadıklarından dolayı uzak kavimleri hiç tanımadıklarını söyleyen Eratosthenes'in ifadesini övmektedir.

Homeros Aulis'in kayalık ve Haliartos'un çimenlik olduğunu bilmesine karşın, Apollodoros onun Pontos'a akan kırk küsur ırmaktan İster, Tanais, Borysthenis, Hypanios, Phasis, Thermodon, ya da Halys gibi en ünlü olanlardan birine bile değinmediğini; ve iç kesimlerdeki Paph Iagonia'lılar hakkında bu yerlerden yaya geçenlerden bilgi almış olduğunu, ve sahili tanımadığını belirtmiştir. Allen'in de tartıştığı bu yorumlar İliad II 853-55'de verilen Karadeniz'e ilişkin bilgilerle uzlaşmamakta idi. Bu nedenle, Allen'in vardığı sonuca göre, 853-55 satırlar Eratosthenes'in İliad metninde bulunmuş olamazdı. Bunlar Strabo'nun metninde idiler, çünkü Strabo saygıdeğer öncüllerinin hatalı olduğunu göstermeye çalışırken herşeyden önce bu satırlara işaret etmektedir.Allen "Eratosthenes ile Strabo'nun dönemi arasında bu satırların" İliad'a Cypria'dan ithal edilmiş olarak, "metne girmiş olduğu" sonucuna varmıştır⁽³⁰⁾.

Tartışmayı ve kanıtları çözümleyelim. İlk planda, eğer tam olarak ifade edilirse eklemenin sadece Eratosthenes'in görüşünü belirtmesinden sonra değil, fakat gerçekte Apollodoros'un bu görüşü onaylaması ve geliştirmesinden sonra ortaya çıktığı kabul edilmeli-

(27) R.Hope Simpson and J.F. Lazenby, *The Catalogue of Ships in Homer's Iliad* (Oxford, 1970),s.177.

(28) Allen, *The Homeric Catalogue of Ships* (Oxford, 1921), s.156 vd.

(29) Strabo VII 3.6.

(30) Homeric Catalogue, s.157.

dir⁽³¹⁾. Bir başka deyişle, sıkıntı verici satırların geç II.yüzyıl ile I.yüzyılın bitimi arasında sadece eklenmekle kalınmayıp fakat aynı zamanda ne Strabo ne de bir başka eski yorumcunun bu satırların geçerliliği hakkında hiçbir kuşkunun farkında olmadıkları kadar habersizce eklendiklerine inanmamız gerekir. İkinci olarak, bu satırların aslında Cypria'da buldukları savunulamaz bir tahmindir; satırlar burada olsaydı Eratosthenes ve Apollodoros Homeros'un ve başka herhangi bir eski ozanın Grek olmayan topraklar hakkında çoksey bilmedikleri biçimindeki şikayetlerinden herhalde Cypria yazarını muaf tutarlardı. Üçüncü olarak, Kallisthenes'in Gemiler Kataloğu hakkındaki yazısında 855. satıra zaten işaret edilmişti⁽³²⁾, ve Strabo satırın sadece çok tanınmış olduğunu değil fakat Aigialos saptanamayacağından dolayı bunun yerine Cobialos okumak için kimileri tarafından düzeltilmiş olduğunu göstermektedir⁽³³⁾. Son olarak, Apollodoros'un bildirişi, kendi İliad metninin II 853-55'i içermediğini gösterme yerine tam tersini öne sürmektedir. Homeros'un Karadeniz'i tanımadığı görüşünü söylerken, Apollodoros birisinin ister istemez "Peki, o halde, Homeros II 853-55'de sözünü ettiği Paphlagonia kasabalarını nasıl biliyor?" itirazında bulunacağını farkında idi. Bu itirazı önceden karşılamak için Apollodoros Homeros'un Paphlagonia hakkındaki bilgisinin buraya denizden değil ya da olarak gitmiş olan gezginlerden alındığını önermiştir⁽³⁴⁾.

Tüm bunlar göz önünde tutulduğunda, İliad II 853-55'i çok uzun zaman bir ekleme diye göstermiş olan tartışma son derece noksandır. Bu nedenle Troia Müttefikleri Kataloğu derlendiğinde Grek'lerin zaten Karadeniz'e girmiş oldukları sonucuna varabiliriz.

(31) Allen, İliad II 853-5 ile ilgili kullandığı Oxford metninin aparat.crit.de tezini şöyle belirtmiştir: "Eratosthenes ve Apollodoros Strabo 298'i dikkatle okumamışlardır". Homeros'un Karadeniz'i bilmediği hakkında Strabo'nun özetlediği kişinin Eratosthenes değil Apollodoros olduğu, Strabo'daki bir başka parçadan bellidir. Strabo XII 3.26'da Homeros'un Karadeniz sahilini tanımadığı ve Homeros'un Paphlagonia'ya ilişkin bilgisinin bölgeyi karadan ziyaret edenlerden geldiği ifadesini açıkça Apollodoros'a yakıştırmaktadır.

(32) Callisthenes *FGrH* 124, F53.

(33) Strabo XII 3.10.

(34) Allen'in tezi, Apollodoros'un İliad metninde Paphlagonia hakkında satır 851'de sadece adın verilmiş olması dışında hiçbir şey bulunmadığını tahmin etmektedir. Fakat, var olan her şey bu ise, Apollodoros Homeros'un Paphlagonia'lılara ilişkin bilgi kaynağı hakkında kurgusal düşünmeye kuşkusuz gerek duymamış olmalıdır. Onun İliad metni Paphlagonia'lılar hakkında, örneğin, Phrygia'lılar ya da Halizon'lar hakkında olduğundan daha çok ayrıntıya sahip olmuş olmalıdır; gerçekte, Apollodoros Homeros'un Paphlagonia'lıların var olduklarını sadece bilmekle kalmayıp aynı zamanda bir HISTORIA TÖN PAPHLAGONÖN (Paphlagonia'lılar Tarihi)'dan yararlanmış olduğunu itiraf ediyor (Strabo XII 3.26).

Eğer İliad için oldukça gelenekselleşmiş bir tarih benimsenir ve Troia Müttefikleri Kataloğu İliad'ın ozanına verilirse⁽³⁵⁾ VIII. yüzyıl sonlarında hiç değilse bazı Grek'lerin Paphlagonia sahillerindeki birçok yerli yerleşmeleri bildikleri sonucuna varılmalıdır⁽³⁶⁾.

Birlikte ele alındığında edebi kanıtlar 700'lerde Karadeniz'in Grek'lerce zaten bilinmekte olduğunu kuşku dışı şekilde göstermektedirler. Buna göre, en eski Pontos kolonilerinin tarihiyle ilgili özel soruna geri dönersek, 700'den önce onların var olduklarını ister istemez tahmin etmek durumundayız. VIII. yüzyıl Grek'lerinin çıkarsız keşif nedenleriyle Karadeniz'e sıkça uğradıklarına inanılmaz. Ya ticaret ya da yerleşmek için, ya da her ikisiyle ilgili olarak gelmişlerdir.

Eusebius'un "Trapezus Pontos'da kuruldu" notu M.Ö.756'a bağlanmaktadır. Eusebius'un koloni-tarihleri her zaman güvenilir değildir; örneğin, Cumae'nin 1051'de kurulduğu noktasında hiç kimse onunla anlaşmayacaktır. Bununla birlikte, tarihlendirdiği bir düzine Pontos ve Propontis kolonileri hakkında görünüşe göre daha iyi bilgilidir. Son bulgular göstermiştir ki, 756'a tarihlendirdiği bir başka

(35) Gemiler Kataloğuna ilişkin en yeni yapıtlar bu Kataloğun tarihi ile ilgili olarak karşıt sonuçlara varmışlardır. Simpson ve Lazenby, hemen hemen Page kadar uzağa giderek, onun kökenini Geç Helladik IIIC dönemine yerleştirmektedirler. A. Giovannini, *Etude historique sur les origines du Catalogue des Vaisseaux* (Berne, 1969), zekice fakat çok inandırıcı olmayan biçimde VII. yüzyılda ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Konuya ilişkin daha önceki bilgilerin akıllıca bir incelenmesi için bkz. C. Sandulescu, "Recherches sur la valeur littéraire du Catalogue des vaisseaux (avec des observations sur le probleme chronologique)", *Acta Ant. Hung. XVII* (1969), s. 125-48.

(36) J.M. Cook, "Two Notes on the Homeric Catalogue", *SMFA* 1967, s. 103-9 ile birlikte inanıyorum ki, Troia müttefikleri Kataloğu VIII. yüzyıl Grek'lerinin ufkunu yansıtmaktadır. Öte yandan, Troia Müttefikleri Kataloğunun Bronz Çağı bitiminden aktarılmış olduğuna (Allen, page Lazenby ve Simpson ile birlikte) inanılırsa, Myken Grek'lerinin Paphlagonia sahili ile tanışık oldukları, ve bu sahildeki yerli yerleşmelerin huzursuz erken dönem Demir Çağı boyunca kimliklerini korudukları tahmin edilmelidir. Doğal olarak, her iki tahmine de ciddi güçlükler yapışktır. İlki hemen bütünüyle Argonaut efsanesine dayanmalıdır, çünkü Karadeniz'de Myken Grek'leriyle ilgili başka hiçbir kanıt yoktur (krş. James Mellaart, "Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age", *A s XVIII* (1968), s. 188-9). Argonautica'nın bazı Bronz Çağ ön-örnekleri bulunmuş olabilir, fakat efsanenin en azından Korinth'e ilişkin olan öğeleri kentin kuruluşunu (yerin yakınındaki Geç Helladik köylerin tersine olarak) geç tarihe koyacaktır. Korinth yakl. 900'e değin bir isimden daha öte birşey değildi, ve VIII. yüzyıla değin önemli bir merkez de değildi. Bkz. T.J. Dunbabin, "The Early History of Corinth", *JHS LXVIII* (1948), s. 62 vd., ve John Salmon, "The Heraeum at Perachora and Early Corinth and Megara", *ABSA LXVII* (1972), s. 193 ve n. 208. Iolcus'lu Iason öyküsü Karanlık Çağ'da ne olursa olsun, yakl. 800 ile Eumelus'un zamanı arasında epeyce değişikliğe uğramış olmalıdır.

koloni olan Cyzikus herşeyden önce bu kadar erkenden kurulmuş olabilir⁽³⁷⁾. Bu nedenle Eusebius'un Trapezus'a ilişkin tarihini daha iyi kanıtlarla uzlaşabilir olduğu anlaşılmalıdır. Geçerli saymak akıllık olacaktır.

Uzlaşabilir kanıtlar uzak değildir: bir başka Eusebius tarihi Sinope'nin kuruluşunu 631'e koymaktadır ve Sinope Trapezus'un ana-kenti sayılmıştır. Herodotos'dan hiçte daha az önemsiz olmayan bir otoritede yer alan bir not Sinope'nin VII. yüzyıla değin kurulmadığı inancını desteklemektedir: Kimmer'ler Küçük Asya'yı istila ettiklerinde "Grek kenti Sinope'nin şimdi üzerinde bulunduğu yarımada'yı iskân ettiler" (38). Herodotos'daki bu notu Sinope'nin kuruluşuna ilişkin bir VII. yüzyıl tarihi ile bağdaştırmak için çaba gösterilmişse de⁽³⁹⁾, tartışma inandırıcı değildir. Herodotos, Eusebius gibi, Kimmer istilası öncesi Sinope'de bir Grek yerleşmesiyle ilgili hiçbir şey bilmemiş görünüyör.

Yine de, Sinope'nin çok eski olduğunu ileri süren inatçı bir gelenek vardı. Apollodoros'tan Avienus'a değin nice geç dönem yazarlarının Sinope'nin Zeus'un bu yere taşıdığı Asopos'un kızlarından birine göre adlandırıldığını söylemelerinin önemi yoktur; ya da kentin Amazon'lardan birine göre isimlendirildiği önemli değildir. Bu öyküler gösteriyor ki Grek'ler ismin kökeni hakkında bizlerin bildiğinden daha çoğunu bilmemişlerdir. Daha şaşırtıcı olanı, Herodotos'un çağdaşı Lydia'lı Xanthus'un Gyges'in annesinin Sinope yakınlarından geldiğini söylemiş görünmesidir⁽⁴⁰⁾. Bu geleneğin Sinope'nin daha yakl. 720'de var olduğunu işaret etmesi gerekmez, fakat bu tarihte Lydia'lılar ile İnce Burun'da yaşayanlar arasında karşılıklı ilişkinin başlamış olduğunu tahmin ettirmektedir; karadan İnce Burun Sardis'den 700 km. uzakta olduğundan, yerler arasında trafik varsa bunun denizden olduğu tahmin edilmelidir. Bununla birlikte, en önemlisi Sinope'nin kuruluşuna ilişkin elimizdeki tek bir öyküdür. Bu öykü "Periegesis ad Nicomedem Regem" İambos

(37) Kyzikos'dan yirmi mil içeride bulunan, ve böylece Kyzikos'un çok daha erken kurulduğunu işaret eden yakl.700 tarihli Grek yerleşmesinin belirtileri hakkında. bkz.Graham,"Patterns", s.39-42.

(38) Herodotos IV 12.

(39) Graham, "Black Sea", s.34 ve n.15.

(40) Damascus'lu Nicolaus (*FGrH* 90, F 46). Nicolaus'un Lydia malzemesinin esas olarak Xanthus'dan geldiği genellikle kabul edilmektedir. Fr. 46'nın Xanthus'un LYDİACA'sının Hellenistik bir işlenmiş baskısından değil kendi LYDİACA'sından geldiğini H.Diller, "Zwei Erzählungen des Lyders Xanthos", *Navicula Chiloniensis. Studia F.Jacoby Oblata* (Leiden, 1956), s.71 ileri sürmektedir.

ölçüsünde yazan ve bazen Pseudo-Scymnos olarak işaret edilen coğrafyacı tarafından yazılmıştır. Pseudo- Scymnos adıyla yolculuk eden mekanik bir ozanı Tarihin Babasına yeğlemeden hiçbir iyi şey elde edilemeyeceği şeklinde itirazda bulunulabilir, fakat itiraz yersizdir. Herodotos kendi araştırmasına dayandığında genellikle haklı olmuştur, ancak Karadeniz'in güney sahilini ziyaret ettiği kesin değildir ve herhalde Sinope hakkında çok bilgili değildi. Tarihçi Sinope'nin Tuna'nın ağzının karşısında yer aldığını ve yola çıkmaya hazırlanmış bir insanın Kilikia'dan Sinope'ye 5 günde gidebileceğini yazmıştır⁽⁴¹⁾. Yukarıda verilen cümle ile Pteria (Kroisos ve Kyros burada savaşmıştır)'nin Sinope yakınında bulunduğunu bildiren başkaca doğrulanmayan bir notun⁽⁴²⁾ dışında, bu hatalı ifadeler tarihinin kente ilişkin yegane notlarıdır ve Sinope'ye ilişkin bildiklerini çok güvenilir olmayan bir kitaptan öğrenmiş olabilir⁽⁴³⁾. Öte yandan,"ad Nicomedem Regem" in yazarı, Karadeniz kentleri hakkında herhangi bir klasik yazar kadar bilgili olan bir otoriteyi izlemiştir⁽⁴⁴⁾. Sonuç olarak, Sinope'nin kuruluşunu anlatmayı amaçlar görünen tek ve yegane eski yazar olan "ad Nicomedem Regem" in yazarı bu konuda ya yerli ya da yerliye insanın anlayabileceği kadar yakın olan gelenekleri vermektedir.⁽⁴⁵⁾

(Sinope kenti)ad vericisi
civarda oturan Amazon'lardan birinden dolaydır,
kendi vaktiyle yerliler olan Syroi'lar iskan etmişti,
bundan sonra, denildiğine göre, Hellen'lerden ne kadar varsa
Amazon'lar üzerinden öteye geçtiler, Teselya'lılar olan
Autolykos ve Deileon ile Phlogios da (geçtiler).
Daha sonra Miletos'lu Habrondas Kimmer'ler tarafından
öldürülmüş görünüyör.

(41) Herodotos II 34.

(42) Herodotos I 76.

(43) Eğer Hekataios "Sinope"nin "sarhoş kadın" anlamında Trakca sözcük olduğunu söyleyseyse, PERIEGESIS bu kitap olmuş olabilir; fakat bkz. Jacoby'nin Hekataios hakkındaki yorumları (FGH I, F 34).

(44) Callatis'li Demetrius en olası adaydır. Bkz. E.H. Bunbury, History of Ancient Geography II (1883), s. 71-2; Ul.Hoefler, "Die Periegesis des sog.Skymnos", *RhMus LXXXII* (1933), s.67-95, Eratosthenes'i önemli bir kaynak olarak önermiştir. Die Ionische Kolonisation (*Philolog.Suppl. XIV*; Leipzig, 1920) kitabında Fr.Bilabel "ad Nicomedem regem" in Sinope'nin kuruluşu hakkında yegane ilgili kaynağımız olduğunu kabul etmiş, fakat "ad Nicomedem regem" bu geleneğin yegane otoritesi olduğundan bir Kimmer öncesi kuruluş olasılığını reddetmiştir!

(45) Aubrey Diller'in *The Tradition of the Minor Greek Geographers* (Lancaster, Pa.,1952) baskısında 986-97 satırlar; 992. satır hakkında aşağıya bkz. Diller'in satırları Müller'in baskısındaki 941-52. satırlara uymaktadır.

Kimmer'lerden sonra tekrar Koos ve Kretines,
Miletos'lu kaçaklar.
Bunlar kenti Kimmer ordusu Asia'yı istila ettikten
sonra birlikte iskân ederler.

Bu gelenek Herodotos ve Eusebius'un izlediği gelenekle açıkça uzlaştırılamaz, çünkü burada Sinope'nin Kimmer istilasından ve 631'den önce, hatta çok daha önce var olduğu söylenmektedir. Yukarıda değinildiği gibi, "ad Nicomedem Regem" Sinope'lilerin kendilerinin inandığı şeyleri yansıtmaktadır. Argonaut Autolykos'u "oikist"leri saymışlar ve Autolykos'un kehanet ocağını devam ettirmişlerdir. Biz ayrıca IV.yüzyılda Sinope'lilerin "bir tanrı olarak onurlandırdıkları" Autolykos'un bir heykelini kendileri için dikmek üzere heykeltraş Sthenis'i görevlendirdiklerini de biliyoruz⁽⁴⁶⁾. Bu nedenle, Herodotos zamanında Sinope'lilerin genç(yeni) bir koloni olduklarını ileri sürmeleri, ve Autolykos'a duydukları derin saygının Sthenis'in zamanındaki bir eskilik(antiquarian) coşkusundan ortaya çıkmış olması kuramsal olarak olanaklı ise de, V.yüzyılda IV.yüzyılda olduğu gibi Sinope'lilerin kentlerini eski ve Autolykos'u da kurucuları saydıkları, fakat Herodotos'un bu yerel geleneklerin farkında olmadığı son derecede olasıdır. Herodotos ve Eusebius'un izledikleri gelenekın kaynağı aşağıda tartışılacaktır.

Kentin Kimmer'ler öncesi kurulduğunun lehinde olmak üzere tartışmayı perçinlemek için, Sinope'nin Asopus'un bir kızından dolayı adlandırıldığı masalına bir kez daha işaret edebiliriz. Eumelus bu bağlantıyı zaten ileri sürmüştür⁽⁴⁷⁾. Kız çocuk kuşku edilemez şekilde Karadeniz Sinope'sini kişileştirmektedir, ve Huxley'in ileri sürdüğü gibi⁽⁴⁸⁾, onu kentten ziyade burun olarak belirlemek yakışık almayacaktır. Asopus'un sayısız kızları arasında pekçok kentler vardı ve (fakat) hiçbir iz yoktu; burada benzerlik kurma uygun bir kanıtlama yoludur. Bowra babaları Asopus olan kentleri Boiotia listesi ve Peloponnesos listesi diye ayırmış ve Eumelus'un ikincisinin tamamıyla ilgili olarak güvenilmeye değer olduğunu önermiştir⁽⁴⁹⁾. Bu böyledir ya da değildir, (fakat) Eumelus'un Sinope'yi Aso-

(46) Strabo XII 3.11. Plutarkh, Lucullus 23.4 da AUTOLYKOU TOU KTISANTOS TEN SINOPE (Sinope'yi kuran Autolykos)'dan söz etmektedir.

(47) Fr.8 (Kinkel).

(48) Greek Epic Poetry, s.68.

(49) Bowra, "The Daughters of Asopus", *Problems in Greek Poetry* (Oxford, 1953), s.57-8.

pus'a bağlaması Sinope'nin 631'e değin kurulmadığı şeklindeki gele- neği savunulamaz kılmaktadır. Bakkhiad soyunun üyesi olan ozan CORINTHIACA'sını kesinlikle Bakkhiad'ların Korinth'den sürül- melerinden sonra yazmamıştır. Sinope'nin Autolykos'u kurucu ola- rak sayması ilk Grek'lerin prehistorik (Homeros öncesi ?) devrin bi- timinden önce geldiklerini dolaylı olarak göstermektedir:Sinope'nin kökenleri tıpkı Al Mina, Pithecusae ve Cumae'ninkiler gibi (ve biz- zat Homeros gibi), anımsanan geçmişten hemen önce yer almaktadı- r.

Özetle, Eumelus'un,"ad Nicomedem Regem" in, bizzat Sino- pe'lilerin ve görünüşe göre Xanthus'un bildikleri gelenek Herodotos ile Eusebius'un izledikleri geleneğe yeğlenmelidir.Sinope erkenden, belki Eusebius'un bu kentin ünlü kolonisi Trapezus'un kuruluşu için verdiği 756 tarihiyle uzlaşacak kadar erkenden kurulmuştur.

Trapezus'un kuruluş tarihi için herhangi bir türden görülür hiç- bir onaylama yoktur. Ancak tarihin kendisi eski bir geleneği açığa vurabilir. Trapezus'un kuruluşu görünüşe göre yatay olarak Kyzi- kos'un kuruluşuna bağlı idi, çünkü Eusebius her iki yerleşmeyi 756'a koymaktadır, ve diğer kentler Miletos kolonileri oldukları- dan ya da oldukları ileri sürüldüğünden dolayı , Trapezus kentinin kuruluşu birkaç Pontos kentini kapsayan dikey bir şema içine sokul- muş olabilir. Eusebius'un tarihlerine göre Trapezus Sinope'den 125 yıl önce kurulmuştur⁽⁵⁰⁾. Bu bir rastlantıdan başka birşey olamaz, fakat 25'er yıllık bir nesiller şemasını da yansıtabilir⁽⁵¹⁾. Eusebius'a göre Istros kenti Trapezus'dan 100 yıl sonra kurulmuştur; ve "ad Ni- comedem regem" e göre yine bir başka Miletos kolonisi olan Apol- lonia Pontica" aşağı yukarı Kyros'un saltanatından 50 yıl önce ku- rulmuştur⁽⁵²⁾. Böylece, Eusebius'un Sinope ve Trapezus' a ilişkin

(50) Eusebius'un, altıncı Olympiad'ın ilk yılı olan, Trapezus'a ilişkin tarihi (756) Chro- nicle'nin Ermenice çevirisinde (ed.Karst) görünmektedir.Onun Kyzikus için verdiği aynı tarih ile Sinope için verdiği tarih (37.Olympiad'ın ikinci yılı, yani 631) Jerome'nin çevirisinde (*Die Chronik des Hieronymus*, ed.R.Helm; 2nd edition, Berlin, 1956) verilmektedir.

(51) R.van Compernelle, *Etude de chronologie et d'historiographie siciliotes* (Brus- sels, 1960) Thukydidés 'in Sicilya kolonilerine ilişkin kesin tarihlerinin bir soy şe- masından doğduğunu göstermiştir.

(52) İstros Ermenice çeviride 656'a, Jerome'de 657'e ve "ad Nicomedem regem"de Kim- mer istilası zamanına tarihlenmektedir. Ermenice çevirinin Astacus'a ilişkin tarihi (706)de 25 yıllık soylar (kuşaklar) şemasına uygun olacaktır. Apollonia Pontica için bkz."ad Nicomedem regem". 730-37 (Diller): "Miletos'lular, buraya gelerek, Kyros'un saltanatından yaklaşık elli yıl önce (Apollonia'yı) kurdular. Çünkü Mile- tos'lular İonia'dan Pontos'a pekçok koloni gönderdiler. Bunlar, barbarların saldı- ranlığından dolayı daha önce "Axenos" denilen denizin "Euxeinos" olarak adlandı- rılmasına neden oldular".

verdiği tarihlerin (ve Herodotos'un Sinope hakkındaki bildiriminin) Miletos'lularca bu İonia kentinin (=Miletos) çok övülen başarısının tekrardan canlandırılmasından doğduğundan kuşkulananmamak için herkesçe benimsendiği üzere az da olsa-bazı nedenler vardır⁽⁵³⁾. Eğer Trapezus'un kuruluş tarihi böylesi bir şemanın parçası idiye (güvenebiliriz ki, Miletos'lular tarihi benimsedilerse koloniye hak iddia etmiş olacaktırlar) tarihin kesinliğinde geçerlilik bulunmayacaktır. Fakat Trapezus ile Kyzikos'un Istros, Sinope ve Apollonia'daki Miletos yerleşmelerine göre bildirilmiş olan eskiliğini genel çizgilerle ifade etmelidir⁽⁵⁴⁾. Trapezus'un yakl.750'de kurulmuş göründüğünü söylemekten daha öteye birşey demek, fakat daha geriye söz söylemek, akıllılık olmayacaktır.

Kronoloji sorunlarından Sinope ve Trapezus'a yerleşen kolonistlerin kimliğine dönebiliriz. 10.000'leri Hellas'a geri götürürken M.Ö.400'de Trapezus'a uğrayan Xenophon, kasabayı " Kolkhis ülkesinde Sinope'lilerin bir kolonisi" diye adlandırmıştır⁽⁵⁵⁾. O bu bildiri herhalde ya Trapezus'lulardan ya da Sinope'lilerden öğrenmiştir ve elimizdeki en iyi bildirimdir. Arkadia'ya ilişkin kitabında Pausanias, 360'da Trapezus adlı bir Arkadia kasabasının yurttaşlarının vatanlarından kaçıp Kolkhis Trapezus'una sığındıklarını ve bura yurttaşlarının Arkadia'luları "anakent yurttaşları ve aynı adı taşıyıcılar" olarak sevinçle karşıladıklarını bildirmektedir⁽⁵⁶⁾. İnanılmaması gereken ve sanırım hiçkimsenin inanmadığı⁽⁵⁷⁾ şey odur ki, karayla kapatılmış ve başkaca bilinmeyen bir Arkadia köyünün yurttaşları Kolkhis'e yelken açmış ve yakl. 750'de Trapezus'u kurmuş olabilsin. Yine de, 360 tarihli olay bilgilendiricidir. Trapezus'daki genel kanı kasabalarını Sinope'lilerin kurmuş oldukları biçiminde olmuş olabilirse de, bu gelenek çok güçlü değildi ve hayalci yeni gelenler bunu zayıflatabilirdi.

(53) Önceki dipnotta alıntı yapılan övgüye ek olarak bkz. Bilabel, *Die ionische Kolonisation*, s.10 vd.daki kanıtlar. M.S.İ.yüzyılda bile bir Miletos yazıtı Miletos'un Podos'daki Grek kentlerinin metropolisi olduğunu anımsatan bir tümce ile açılmıştır.

(54) Hiç kimse Miletos'luların gerçekte hangi kentleri kurmuş olduklarından tam emin değildi. Apollonia ad Rhyndacum için Miletos'lular kanıt olarak tarihsel öyküleri ve diğer edebiyatı aktarmışlardır. Bkz. Bilabel, *Die ionische Kolonisation*, s. 11.

(55) *Anabasis IV* 8, 22.

(56) Pausanias VIII 27, 6.

(57) Bununla birlikte, insan asla bilmemektedir. J.Ph. Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums Trapezunt* (1827), s.1-12, metin parçasının Arkadia kentini Kolkhis kentini kurmuş olduğunu söylediğine inanmış ve buna dayanarak Trapezus'un Mısır ve Mezopotamya dışındaki en eski kentlerden biri olduğunu ileri sürmüştür.

Sinope çoğunlukla bir Miletos kolonisi olarak tanımlanmaktadır, ve çoğu eski yazarlar tarafından böyle gösterilmektedir, fakat burada güçlükler vardır. Durumun gösterdiği gibi, eğer Sinope 750'den önce kurulduysa Miletos'luların kenti kurma şansları çok kuvvetli değildir. Miletos 75 ya da 90 koloni kurmuş olmakla ünlenmiş ise de ona verilen yegane VIII.yüzyıl kolonileri Kyzikus, Sinope ve Trapezus'dur, ve örneklerin herbirinde verilme olgusu eski değil yenidir."ad Nicomedem regem" Sinope'deki ilk Grek yerleşmesini Argonaut'lara vermektedir. Eusebius Kyzikos'un kuruluşunu 756'a olduğu kadar 685'e de koymaktadır, ve bazı düşünürler Miletos'luların bu her iki tarihten de (685'deki başarısızlıkla biten bir yerleşme olarak) sorumlu olduklarını varsaymışlardır;⁽⁵⁸⁾ bununla birlikte burada eskiler kentin kökenlerini bir Argonaut bağı içine sokmaktadırlar⁽⁵⁹⁾. Eusebius'un Sinope'nin kuruluşuyla ilgili verdiği tarih ile Kyzikus'un kuruluşuna ilişkin 756 tarihini, Miletos'lu kolonistlerin diğer Grek'lerin yerleştikleri kentlere uygun gördükleri tarihler olarak görmek ayartıcıdır⁽⁶⁰⁾. Sinope'nin şu ya da bu zamanda bir Miletos kenti olduğu yadsınamaz; bir Poseidon Heliconius tapınının varlığı bu iddianın kanıtının gerektirdiği şeyi vermektedir⁽⁶¹⁾. "ad Nicomedem regem" in izlediği otoritenin, Sinope'ye son kolonistleri getiren "Miletos'lu kaçaklar" olan Koos ve Kretines hakkında oldukça ayrıntılı detay bildiği de açıktır. Miletoslu kolonistlerin Sinope'ye 631'de geldiklerinden kuşkulanamamız gerekir. Bununla beraber, bu yerdeki ilk Grek'lerden neler bilinmektedir? Kentin "oikist"i hakkında, hem Autolykos hem de Habrondas "oikist" sayıldıklarından, çekişen iddiaların var olduğu söz konusu olabilir. Autolykos'un, doğal olarak, Miletos ile bağı

(58) Kyzikus için bir üçüncü ve daha da eski kuruluş tarihi, sorunla ilgili uzmanlık alanında genellikle bilinmemezlikten gelmektedir; Bununla beraber, Eusebius da kasabanın 1276'da kurulduğunu bildirmiştir. Miletos'luların hem VIII. yüzyıl hem de VII. yüzyıl Kyzikus yerleşmelerinden sorumlu oldukları tezi hakkında bkz. C. Roebuck, *Ionian Trade and Colonization* (New York, 1959), s.113; hem Kyzikus hem de Sinope'deki ilk yerleşmelerin barbarlar tarafından yıkıma uğratıldığı tezi için bkz. Graham, "Patterns", s.40.

(59) İlgili gelenekler F.W.Hasluck, *Cyzicus* (Cambridge. 1910), s.157-62'de tartışılmaktadır. Argonaut'lar kral Kyzikus'u yanlışlıkla öldürmüşlerdir.

(60) Strabo XII 3.11 Miletos'luların zorla girişine ilişkin bir geleneği yansıtmaktadır: Autolykos "Iason ile yelken açanlardan biri olmuş, ve bu yeri ele geçirmiş görünüyordu; daha sonra, Miletos'lular, yerin uygun doğal karakterini ve yerleşiklerin zayıflığını görenek, onu kendilerine mülk etmişler ve kolonistler göndermişlerdir". Değişik bir biçimde, "Kimmer'lerin ordusu Asia'yı çiğnediğinde" buraya gelen Miletos'luların kenti Kimmer tehdidinde karşı desteklemek için geldikleri tahmin edilebilir.

(61) Kanıtlar için bkz. G. Doublet, "Inscriptions de Paphlagonie", *BCH XIII* (1899), s.299-300.

yoktur. Habrondas hakkında ne biliniyor? "ad Nicomedem' regem" in el yazması ona, adet olduğu üzere "Miletos doğumlu Habrondas" olarak okunan ABRONTAS GENEİ MİLESİOS diye işaret etmektedir. Gerçi bir Miletos ata-ismi belki-DAS ile bitebilirse de kesinlikle İon karakterli görünmemektedir. Aubrey Diller'in "HABRON TÔ GENEİ MİLESİOS" okuyuşu rahatsızlık verici ata-ismini kaldırmaktadır;⁽⁶²⁾ fakat bir Habron bile, aşağıda değinildiği gibi, Miletos'dan başka bir anakenti işaret edebilir. Eumelus'un Sinope'yi Asopus'un kızı olarak adlandırması erken dönem Sinope'sinde Miletos'lu olmayanların varlığına ilişkin daha özlü bir kanıt oluşturmaktadır. Söz konusu Asopus Boiotia ırmağı değil fakat, Bowra'nın işaret ettiği gibi⁽⁶³⁾, Sicyon ile Korinth arasında akan deredir. Korint ile birlikte diğer kentlere ilişkin tam bir liste, aralarında sadece Sinope değil fakat Korkyra da olmak üzere, Peloponnesos'lu Asopus'a bağlanmıştır; ve Korkyra'nın Asopus'lu olarak tanımlanışının, Sinope'ninki gibi, zaten Eumelus'un şiirinde görüldüğünü düşünmek için neden vardır⁽⁶⁴⁾. Herne olursa olsun, Eumelus'un Sinope'yi Asopus'un bir kızı olarak adlandırmasının en mantıklı açıklaması, Eumelus CORINTHIACA'sını yazdığı anda hemşehrilerinin ve üyesi olduğu Bakkhiad'ların Sinope'yi kurmada ya da kurulmasına katılmada hak iddiasında bulunmalarıdır. Onların bunu yaptıkları kanıtlanamaz, fakat sanıyorum yaptıklarını "iddia ettikleri" sonucundan da kaçınılamaz. İddianın özüne gelince, Sinope'nin kolonileri ile olan ilişkileri hem Korinth hem de Korkyra'nın koloni ilişkilerini karakterize eden ilişkilerle biraz benzerlik göstermektedir: Sinope'nin kolonileri anakentleri tarafından korunmuşlar, ve karşılığında ona yıllık bir "dasmos" ödeyerek (hiç değilse Kerasus örneğinde) magistratları arasına Sinope'li bir harmost almışlardır⁽⁶⁵⁾. Korinth ile Kolkhis arasındaki efsanevi bağlar bir yana, Korinth'lilerin yakl. 750'de Karadeniz'deki maceraları kuşkusuz Miletos'lularinkinden çok daha olasıdır. Geleneksel olarak İason'un "Argo"sunun son durak yeri olan Korinth'de deniz teknolojisi görünüşe göre VIII.yüzyılda çok ileri idi. Thukydides Korinth'lilerin "modern" bir donanmaya sahip ilk kişiler olduklarını ve

(62) Bkz. dipn. 45.

(63) "the Daughters of Asopos", s.57.

(64) Nedenler için ayn. yapıt., s.58-9. İlişki için var olan en eski otorite Hellanicus (FGH .4, F 77) dur.

(65) Karş. Graham, *Colony and Mother City in Ancient Greece* (Manchester, 1964), s.149-51 ve 201-3.

704'de bir Korinth'linin Samos'lular için dört gemi inşa ettiğini söylemektedir⁽⁶⁶⁾. Syrakusai'nin geleneksel kuruluş tarihi olan 733, Korinth'in Khalkis ve Eretria ile birlikte kolonizasyon hareketinde bir öncü olduğunu işaret etmektedir; Korinth seramiğinin Pithecusae'de ve Kyzikos'dan içerlerdeki yerde en alt tabakalarda bulunmuş olması Korinth ticaretinin hem eskiliğini hem de yayılış alanını doğrulamaktadır⁽⁶⁷⁾. Son olarak, salt bir rastlantı olabilirse de, Habron adı VIII.yüzyıldan bir gelenekte görünmektedir: bu kişi, ölümü Arkhias'ı Korinth'i terketmeye ve Syrakusai'nin "oikist"i olarak denize açılmaya zorlayan çocuğun büyükbabası olarak ünlü idi⁽⁶⁸⁾.

Karadeniz'deki ilk Grek yerleşmelerinin nedenleri hakkında varsayımlardan hareketle sonuca varabiliriz. Altın Post ile ilgili dolaylı anlatımlardan başka, VIII.yüzyıl edebiyatında konuya ilişkin yegane dolaylı değinme "gümüşün doğum yeri olan" uzaklardaki "Alybe"ye İliad II 857'de yapılan göndermedir. Antikiteden bu yana Homeros'un Alybe'sinin Grek'ler tarafından çeliğin ya da karbonlu demirin üreticileri ve belki bulucuları olarak kutlanan Chalybes halkıyla her nasılsa akraba olduğu -sanırım, doğru olarak- savunulmuştur⁽⁶⁹⁾. Aiskhylos'un zamanında "aralarında demirin doğduğu Chalybes'ler"⁽⁷⁰⁾ çeliğe (CHALYPS) zaten adlarını vermişlerdi, ve böylece Arkaik Dönem'de Grek'lere demir sağlayan başlıca insanlar arasında yer almış olmalıydılar.⁽⁷¹⁾ "Chalybes" Küçük Asya'da ya-

(66) Thuky. I 13, 2-3.

(67) J.N. Coldstream, *Greek Geometric Pottery* (London, 1968), s.377'e göre Kyzikos yakınındaki yerde ele geçen seramik Korinth'li ve Doğu Grek niteliklidir. Pithecusae'de bulunan Korinth seramiğinin sayısı hakkında bkz. Graham, "Patterns", s.36.

(68) Plutarkh, *Am. Narr.* 772 E-773 A Habron'un Korinth'e Argos'dan geldiğini söylemektedir.

(69) Strabo XII 3.20-27 Alybe ve Chalybes eşitliği hakkındaki eski görüşü tartışmıştır. Callimachus fr. 110, 48 vd. (=Catullus 66,48vd.) Chalybes'lerin demir işlemeyi bulmuş ve bu sanatı insanlığın geri kalan kesimine öğretmiş olduklarını söylemektedir. Krş. Plinius, *Nat. Hisr.* VII 197.

(70) "Gümüşün doğum yeri olan Homeros'daki Alybe"yi tekrarlayan ifade için bkz. Et. Mag. s. 805, 22; Suda, s.v. KHALYBES; scholion on Apol. Rhod. I 1323.

(71) Roebuck, *Ionian Trade*, s.82 Chalybes demirinin Ege'ye yakl. 550'de ithal edilmeye başlandığını ileri sürmektedir, fakat kanıtlar daha erken bir tarihe işaret eder görünmektedir, Homeros sadece SİDEROS sözcüğünü bilmektedir; fakat Septem 728 vd. da Aiskhylos "Chalybes'li yabancıyı" çelik bir bıçak için mecaz olarak kullanmaktadır; krş. Sophocles, *Trach.* 1260. Çeliğe ilişkin bir sözcük olarak STOMOMA'nın en eski örneği Cratinus fr. 247 (Koch)'dadır; burada sözcük KHALYBDİKON STOMOMA biçiminde değiştirilmiştir. Böylece görülecektir ki, CHALYPS karbonlu demir karşılığında Grek'lerin kullandığı ilk sözcük idi, ve bu nedenle "Chalybes'ler", onun için özel bir sözcük ilk kez gerektiğinde, madeni zaten sağlamakta

şadığı bilinen kavimlerden herhangi biri ile eş tutulamaz⁽⁷²⁾, fakat Hekataios ve Aiskhylos'dan Bizans yazarlarına değin Grek'lerin, Chalybes'lerin Amisus (Samsun) ve Kolkhis arasında Kappadokia bölgesinde dağlardaki kendi maden ocaklarını ve atölyelerini işlettiklerini SÖYLEDİKLERİ gerçeğinden kaçış yoktur. Daha özel olarak, bunların Iason Burnu (Yasun Burnu)'nun doğusunda, özellikle Cerasus ve Trapezus'un iç taraflarında yaşadıkları söylenmiş⁽⁷³⁾, ve hem Xenophon⁽⁷⁴⁾ hem de Strabo⁽⁷⁵⁾ bunları bölgeye egemen olan Haldi (belki Homeros'un Halizonları) ile bir tutmayı denemişlerdir. Bu yerleşime Türkiye'nin kuzey sahilindeki demir

idiler. Eski sözcük SİDEROS, görünüşe göre, demirin meteorik demirle eşanlamlı olduğu zamanda ortaya çıkmıştır; Homeros'un döneminde sonradan elde edilebilen karbonlu demir için henüz yeni sözcük benimsenmemiştir.

Eğer Chalybes demiri yakl. 550'e değin ithal edilmeseydi, Aiskhylos bir Chalybes mecazlamasını Eteocles'in uyruklarına söylettirmede çok açık bir anakronizma yapmış olurdu. Prometheus 714 vd.'un gösterdiği gibi, Aiskhylos Chalybes'lerin lo at sineği tarafından izlendiğinde demiri işlemekte olduklarını tahmin etmiştir.

(72) Bunlar Darius'un ondokuzuncu satraplığındaki kavimler listesinde ya da Xerxes'in Pontos birliklerinde görünmemektedirler; bkz. *Herodotos III 90* ve *VII 78*.

(73) En eski kaynağımız Hekataios (fr. 202 ve 203) onları Armenia'nın kuzeyine ve Stamenes kasabası (Trapezus ile Yasun burnu arasındaki sahil boyunca bir yerde) civarına yerleştirmiştir. Prometheus 714 vd.'da Aiskhylos "demir işleyen Chalybes'lerden" deniz ile Kafkas'lar arasında bir yerde yaşar olarak kapalı şekilde söz etmektedir. Genellikle bulabildiği en eski gelenekleri izleyen Apollonius Rhodius onları Thermodon'un doğusuna bir günlük uzaklığa yerleştirmiştir (*Arg. II 970 vd.*). Onları Chaldaei'lerle eşimseyen Strabo, (onları) Pharmacia ve Trapezus'un yukarısına koymuştur (XII 3.19 ve 28). Plinius, *Nat. Hist. IV 11*, Trapezus'u "öbür" tarafında (ötesinde) Armenochalybes kabilesinin bulunduğu, büyük dağ ile kapatılmış kasaba" olarak tanımlamaktadır.

İki kaynak onları demir ocaklarının bulunmadığı Halys'in batısına koymaktadır: (bunlar) *Pomponius Mela I 5* ve *Herodotos I 28*'dir. İkinci bir yorum olabilir, bununla birlikte Herodotos'un Karadeniz'in güney sahiline ilişkin bilgisi tanınmış değildir.

(74) Xenophon biri Trapezus'un doğusunda diğeri batısında iki Chalybes grubu olduğunu bildirmektedir. Xenophon'un Armenia ve Kolkhis arasında rastladığı büyük kabile (*Anabasis IV 7*) belli ki Haldi kabilesi idi, ve Xenophon bunu biliyordu. Chaldaei'lerin ülkesinden geçişi anlatmıyorsa da, onları aynı sıfatlarla tanımlamak ve *IV 7.15-17*'deki kendi "Chalybes"ini karakterize eden aynı silahları onlara vermek suretiyle, onlardan hem ileri (*IV 3.4.*) hem de geriye (*V 5.17*) bakış atarak söz etmektedir. Xenophon'un Haldi'yi "Chalybes" diye adlandırdığı sonucundan kaçınılamaz, çünkü Chalybes'in Armenia ile Karadeniz arasında çok ünlü kavim olduğunun sandığını biliyordu.

V 5.1'de Xenophon bir başka "Chalybes" grubunun (bir günün kısa bir zamanı içinde) topraklarından geçişi anlatmaktadır. Bu küçük topluluk geçimlerini demir işçileri olarak sağlamışlardır. Yazarın bu isimle ilgili diğer adayları maden işçileri ve arıtıcıları değil savaşçı olduklarından dolayı, olasılıklı Xenophon onları "Chalybes" diye adlandırmıştır.

(75) Strabo XII 3.19: "Şimdilerde Chaldaei denilen halka uzun zaman önce Chalybes denilmiştir". Strabo bunun üzerine barbar isimlerinin bu gibi ani değişikliklere bağlı olduğunu ileri sürmektedir; onun iddiası gösteriyor ki, bizzat Haldi'nin vaktiyle anlatılan Chalybes olduğu yolunda bir gelenek yoktu.

yataklarının en yoğun merkezleşmesi ile tam olarak uyuşmaktadır⁽⁷⁶⁾. Giresun (Cerasus)'dan batıya doğru gerçekte böylesi yataklar yoktur, oysa Giresun (Trabzon'un 100 km. batısı) ile Of (Trabzon'un 50 km. doğusu eski Ophis) arasında, sahilden 15 ila 75 km. derinlikte bir dikdörtgen içinde, büyük bir kısmı eskiden işlenme izleri gösteren 53'den az olmamak üzere bilinir demir yatakları vardır⁽⁷⁷⁾. Bunların en büyük olanı eski kuyular ve tünellerin 3500 mil² (+) lik bir alanı kapsadığı Demir Dağı diye bilinen dağda 2300m. yükseklikte bulunmaktadır⁽⁷⁸⁾. Bu kendine özgü maden ocağı Rize bölgesinde, Of'un güney doğusunda 50 km.güneyde ve Trabzon'un 75km.güneydoğusunda, hâlâ Kalopotmos olarak bilinen bir ırmağın üzerinde bulunmaktadır. Trabzon bölgesinde bilinen dokuz demir-yatağı vardır ki, bunlardan birinde cüruf yığınları görülür. Doğrudan doğruya güneyde, Gümüşhane bölgesinde, en azından üçü geçmişte işlenmiş olan ondört yatak sayılmıştır⁽⁷⁹⁾.

Trabzon civarındaki bölgenin dikkatli topoğrafik incelemesi⁽⁸⁰⁾, Fransız ve Belçika'lı bilginlerin bu tür çalışmalarının en iyi geleneği içinde, eski Trapezus ile ortaçağ Trebizond'unun doğal ticaret alanının güneye ve güneybatıya Gümüşhane bölgesine uzandığını, ve Çoruh ırmağının yukarı vadisinden başlayan doğu trafiğinin denize en kolay yolunu, Trabzon'un yarım kilometre doğusunda

(76) Yakın Doğu'daki demir yataklarının çok genel nitelikli bir haritası için bkz. R.J.Forbes, *Studies in Ancient Technology IX* (2 nd ed. Leiden, 1972)'de fig. 30. S. Przeworski, *Die Metallindustrie Anatoliens in der Zeit von 1500-700 v.Chr.* (Leiden, 1939)'da s.91'deki harita Türkiye'deki yatakların daha iyi bir tablosunu vermektedir. Bu türden en eksiksiz ve ayrıntılı harita, *Iron Ore Deposits in Turkey (Publications of the Mineral Research and Exploration Institute of Turkey, no.118; Ankara, 1964)*'de s.56'yı izleyen haritadır. Bilgilerimi bu haritadan ve C.W.Ryan, *A Guide to the Known Minerals of Turkey, 2nd ed. (Min. Res. and Expl. Inst. of Turkey, Ankara, 1960)*' den elde ettim.

(77) Ryan, *Guide*, s.76-7 ve 99-101. "Eski çalışmaların" yapıldığı tarihi saptamak görünüşe göre çok güçtür. 1974 Mayıs'ında Ankara'yı ziyaretimde, Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü'nden Mr. Prentiss de Jesus'dan bir ocak ya da madencilik sitesinin yaşına ilişkin var olan tanımlamalardan bazılarının nasıl keyfi olduğunu, ve Anadolu'daki (ve bu konuyla ilgili Hellas'daki)"eski çalışmalara" ilişkin listemin nasıl eksik olduğunu öğrendim. Jesus bugün de Orta Anadolu'daki eski ocak ve madencilik sitelerinin incelenmesiyle uğraşmaktadır. Jesus'un bana garanti ettiğine göre, kuzeydoğu Anadolu için aynısı yapılabilecek bu bölgedeki eski demir madenciliğinin boyutu hakkında herhangi bir gerçek düşünceye sahip olmayacağız. Ne yazıkki, böyle bir inceleme henüz daha plânlama aşamasında bile değildir. Mr. de Jesus'un uğraşısının bir örneği için bkz. onun " A la recherche du metallurgiste ancien", *Archéologia* no. 68 (March, 1974) , s.70-2.

(+) 1 mil 1609 m.dir.

(78) Ryan, *Guide*, s.101; Ryan'a göre bu yatak "eski zamanlardan itibaren tanınmıştır".

(79) Ryan, *Guide*, s.101; krş. *Iron Ore Deposits*, s.13-14

(80) E. Janssens, *Trebizonde en Colchide* (Brussels, 1969), s. 7-31.

Karadeniz'e dökülen Değirmen deresi boyunca bulduğunu belirlemiştir⁽⁸¹⁾. Klâsik düşünürler bunu bileceklerdir, çünkü Xenophon'un adamları Çoruh boyunca batıya ilerlemişler, sonra Zigana geçitini tırmanıp kuzeye Trapezus'da denize varmışlardır. Kasaba bu nedenle her tür maden açısından zengin ve çok geniş bir hinterlandın çıkışında yer almıştır.

Bölgenin demir yataklarından daha da etkili olanı gümüş ocaklarıdır. Türkiye'nin bilinen 71 gümüş yatağından 14'ü Trabzon'da son bulan doğal ticaret alanı içinde bulunmaktadır⁽⁸²⁾. Bu yığılmanın merkezi Gümüşhane yakınında aynı adlı dağ silsilesindedir⁽⁸³⁾. Burası, ileri sürmem gerekir ki, Homeros'daki "gümüşün doğum yeri olan" uzaktaki "Alybe" idi. Gümüşhane, gerçekte, "gümüş yeri" demektir ve tanım bölgeye ilişkin kanıtlarımız kadar eskidir (Marko Polo zamanında kasaba Argyropolis diye adlandırılmıştır).⁽⁸⁴⁾

Bu nedenle, Karadeniz'deki ilk Grek koloni hareketinin Pontos Kappadokia'sı dağlarından kolayca gelen madenlere girebilmek

- (81) Ayn. yap., s.20: "Trabzon-Gümüşhane yolunun her zaman bugün izlediği yolu izlemiş olduğunu kabul etmeliyiz". S. 21-2'de Janssens Tirebolu (eski Tripolis)'dan çıkan ve Harşit ırmağını izleyen bir yolun niçin daha az olanaklı olduğunu göstermektedir.
- (82) Ryan, Guide, s.1 ve 19-20.
- (83) Buradaki bir yatağın yaklaşık 200.000 ton pirit filizi içerdiği sanılıyorsa da (krş. Ryan, Guide, s.20), Birinci Dünya Savaşından sonra Grek halkının göç edişinden itibaren Gümüşhane'de gümüş çıkarılmamıştır. 1830'larda, o zaman bile çöküş durumunda olan ocakların anlatımı için bkz. W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia I* (London, 1842), s.234-38.
- (84) Janssens, Trébizonde, s. 16, Zigana geçitinden geçen yol boyunca ve Argyropolis'den öteye değil yukarıya doğru (1:200.000 ölçekli yer haritasında) Grek yer adlarının ağır bastığını belirtmektedir. Doğal olarak Gümüşhane ocaklarının vaktiyle çok verimli oldukları kabul edilmektedir; krş. T.E. Gattinger, Türkiye Jeoloji Haritası: Trabzon (Min.Res.and Expl. Inst. of Turkey, Ankara, 1962), s.71; "Gümüşhane'nin gümüş ocakları -burada gümüşle birlikte kurşun üretilmişti- geçmişte çok ünlü idi". Fakat bu ocakların ününün boyutları geniş olarak kabul edilmemektedir. Bizans kaynakları (klasik öncülleri gibi) burada ya da başka bir yerdeki ocakçılık uğraşısı hakkında hemen hemen hiçbir şey söylememektedirler. Bununla birlikte Marko Polo ve diğer Avrupalı gezginler çok etkilenmişler, ve Argyropolis'de insanın uzak Suriye ve Irak'dan gelen tüccarlar görebildiğini belirtmişlerdir. Tüm bunlar hakkında bkz. Speros Vryonis, "The Question of the Byzantine Mines", *Speculum* XXXVII (1962), s.1-17. Bizans madenlerinin kökeni hakkındaki bilgi için Grek-dışı otoritelere bağlanmak zorunda kalmış olan Vryonis, "Bizanslıların bu tür sıradan ya da sıkça karşılaşılan bir konudan sadece söz etmedikleri" şeklinde açıklama yapmaktadır. Aynıysı ne yazıkki, Strabo dışında, eski yazarlar için de geçerlidir; Strabo'nun bu bölgedeki ocaklara işaret edışıyle ilgili olarak bkz. XI 14.9, XII 3.19 ve XII 3.30.

için plânlandığını düşünmek abartı değildir⁽⁸⁵⁾. Bugün Türkiye sahilini boyunca doğuya doğru yolculuk eden bir kişi, bu yolda yelken açan ilk Grek'lerin cesaretine hayranlık duyacaktır. Sahil şeridinin etekleri oldukça uygun karekterdedir, ve içerilere doğru birkaç yüz yarda⁽⁺⁾ mesafede alçak tepelerde fındık ve meyva ağaçları yetiştirilmektedir; fakat bunların arkasında Pontos dağ silsilesinin eteklerindeki tepeler, ve sonra yılın uzun bir süresi boyunca karla kaplı duran asıl dağlar yükselir. Bilinir herhangi bir şeyden 800 ila 1100 km. uzakta, oldukça soğuk, nemli ve ürkütücü Sinope ile Trapezus toprakları uğruna Grek'lerin Ege'yi terketmelerinin yeterli ve zorlayıcı nedenini bulmamız gerektiğine inanıyorum. Grek'lerin balık için geldikleri ileri sürülmüştür⁽⁸⁶⁾, fakat böyle bir neden biraz zayıf görünüyor. Sinope toprağı, Ege'de doğan insanlara tanıdık türden olmamakla ve vatana çok daha yakın nice yerlerden daha cömert bulunmamakla birlikte, tarımı destekleyicidir⁽⁸⁷⁾. Trapezus'da sürülebilir toprak çok sınırlıdır, ve karakter olarak iç taraflardan saldırıya daha duyarlı bir yer bulmak zor olacaktır. Dağ eteklerindeki tepeler dağları aşağıya kente doğru (doğrudan kentin içine giren Boztepe burnu ile) basamaklı yarımaylar biçiminde indirir, ve Değirmen güneyden denize çıkacak bir ordu için uygun bir yol oluşturacaktı. Bununla beraber, eğer Trapezus bir empor (emporium) olarak düşünülüyse, sınırlı tarım toprağı ve duyarlılığı engel oluşturmamış olmalıydı, Değirmen kolonistleri çeken tam bir özelliğe sahip olmuş olacaktır.

O halde, Trapezus'un Sinope'nin bir emporiumu olarak kurulduğunu; Sinope'nin araç ve Trapezus'un (ve belki diğer emporiumların) amaç olarak plânlandığını; ve Korinth'liler ile Sinope'yi yakl.

(85) Bu, sıra ile Minns ve başkalarının önceden tahmin ettikleri, Rostovtzeff, *Iransians and Greeks in South Russia* (Oxford, 1922), s.61-63'in görüşünü sadece yeniden canlandırmaktadır. Bununla beraber, Rostovtzeff Sinope ve Trapezus'un ilk yerleşimini X. yüzyıla vermiş ve Miletos'lulara ait olduklarına inanmıştır. J.M. Cook bazı tarihçilerin "Sinope ve Trapezus'un İon'larca kolonize edilmelerinin çok eski olduğuna inandıklarını" ve bu Karanlık Çağ girişimini açıklamak için ekonomik amaçların -örneğin, yüksek nitelikli Chalybes demirinin, ve romantik düşünürlerin İason ve onun postu öyküsünde sembolize edilmiş buldukları Colchis altınının ithali gibiyvarsayıldığını" kınama yoluyla belirtmiştir. "Fakat" demiştir, "bu gibi kuramları destekleyecek kanıt yoktur". (The Greeks in Ionia, s.52-3). Bu ancak kanıtlar ve seramik eşanlımlı ise gerçektir.

(+) 1 yarda 91,5 cm.dir.

(86) Graham, "Black Sea", s.39; Roebuck, *Ionian Trade*, s.47.

(87) Sinope'nin tarımı için bkz. D.M. Robinson, "Ancient Sinope", *AJP XXVII* (1906), s. 125-53 ve 245-79.

750'de iskân eden diğerlerinin doğudan elde edilebilir gümüş ve demirden dolayı böyle davrandıklarını ileri sürüyorum. Sinope yakınında hiç bir yerde maden ocağı yoktur, fakat bildiğim kadarıyla Sinope'nin kendi adını verdiği yegane ürünler Sinope demiri⁽⁸⁸⁾ ile, R.J.Forbes'in demir filizinin eritilmesinden elde edildiğini sandığı bir demir oksit pigmenti olan "sinopis" idi⁽⁸⁹⁾. "Sinopis" in Kappadokia'dan Sinope'ye nakledilen filizden geldiğini kaynaklarımız bildirmektedir⁽⁹⁰⁾, ve Sinope demiri aynı yerde ortaya çıkmış olmalıdır. Filizin çok uzaklara taşınması VIII.yüzyılda yararsız olmamış olabilir: Euboia'lılar, bugün saptanmıştır ki, VIII.yüzyıl tabakalarında demir cürufu, filizleri ve bir maden işçileri mahallesinin bulunduğu Pithecusae'deki dökümhanelere Elba'dan aynı zamanda demir filizi getiriyorlardı⁽⁹¹⁾. Demirin ingot biçiminde uzaklara taşınmasını, doğal olarak, Homeros kanıtlamaktadır⁽⁹²⁾. Greklerin Ege dışından gümüş ve demir aradıkları düşüncesi bir şaşkınlığa neden olabilir (1955 yılında yapılan bir araştırma göstermiştir ki, bu yılda Yunanistan'ın 100.000.000 tonu aşkın demir rezervi vardı)⁽⁹³⁾ Bununla birlikte, Larium gümüş ocaklarının yakl.750'de ne ölçüde işletildiğini ve Laurium gümüşünden ne sayıda topluluğun yararlandığını bilmiyoruz⁽⁹⁴⁾. Hatta bu zamanda çoğu Grek topluluk-

- (88) Krş. Daimachus (*FGrH 65, F 4*): "Çeliklerden (STOMÔMATÔN), gerçekte, Chalybes, Sinope, Lydia ve Laconia çelikleri vardır."
- (89) Forbes, *Studies*, s. 190. Theophrastus, de Lapid. 52-3, bu pigmentin üç kaynağından söz etmektedir: en iyisi Keos'un demir ocaklarından gelir, "fakat Lemnos ile Sinopik dedikleri biri daha vardır. Bununla birlikte, bu gerçekte Kappadokia'ya aittir, ve Sinope'ye nakledilmiştir". Krş. Plinius, *Nat. Hist. XXXV 31*.
- (90) Theophrastus'a ek olarak, Strabo XII 2.10 da Sinope'nin aşı boyasının Kappadokia'dan geldiğini söylemektedir. Theophrastus'un Kappadokia'sının Persia'nın ondokuzuncu satraplık alanına uygun düştüğünü tahmin edebiliriz. Eğer Strabo'nun aklında geç Hellenistik ve Roma dönemlerinin karayla kilitlenmiş Kappadokia'sı var idiyse kafasında yanlış Kappadokia vardı.
- (91) Graham, "Patterns", s. 43-5, Pithecusae'yi bir demir-ışleme merkezi olarak tanımlamanın erken doğmuş bir düşünce olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte, 1970'de Buchner Mezzavia Tepesinde çok sayıda demir artıkları ve tozları ile bir "endüstri merkezi" bulmakla kalmamış, aynı zamanda "Elba adasındaki Rio Marina yatağına kesinlikle verilebilecek doğal durumunda (saf hematit) bir parça demir minerali de ele geçirmiştir. Bkz. Buchner, "Recent Work at Pithekoussai (Ischia), 1965-1971", *Archaeological Reports XVII (1970-71)*, s.66; krş. Jeffery Klein, "A Greek Metalworking Quarter", *Expedition XIV (1972)*, s.34-39.
- (92) *Odyseia I 184*.
- (93) *A Roster of Greek Metal Mines (U.S. Operations Mission to Greece. Mining Branch: 1955'de yayımlanan broşür)*, s.10.
- (94) R.J.Hopper, "Mines and Miners of Ancient Athens", *Greece and Rome VIII (1961)*, s.139-41. Görünüşe göre Laurium'da biraz madencilik ile uğraşmıştır; krş. A. M. Snodgrass, *The Dark Age of Greece (Edinburgh, 1971)*, s.248. Ancak. XI. ve X. yüzyıl Hellas'ından şimdiye değin ele geçmiş yegane gümüş parçalar Knossos civa-

larının yerel demir yataklarını işlemeye başlayıp başlamadıklarını da bilmiyoruz. Euboa'lılar, insan kuşkuluyor, başlamamışlardı. Attika'nınkiler dahil, bugün işlemek için uygun olduğu düşünülen yataklardan pekçoğu antikitede işletilmemiştir⁽⁹⁵⁾. Gerçek Demir Çağının şafağında (bazı uzmanlar bunun VIII.yüzyıla değin Hellas'a varmadığını söylemektedirler)⁽⁹⁶⁾, ırmakların Thermodon ovası ile Kolkhis arasındaki Pontos sahiline doğru getirdikleri maden filizini elemek ve yıkamak⁽⁹⁷⁾, ya da "Chalybes"den işlenmiş demir filizleri veya karbonlu demir ingotlar elde etmek yeğlenmiş olabilir. Bir kez eritilerek maden elde etme işlemi mükemmelleştirildiğinde, Grek'ler Sinope ya da Chalybes demirine daha az bağımlı olmuştur olacaklardır⁽⁹⁸⁾. Kanıtlarımızın gösterdiğine göre, V.yüzyılda

ından iki parmak-yüzüğüdür. Bkz. V. Desborough, *The Greek Dark Age* (London, 1972), s.314.

- (95) Hugo Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern IV* (Leipzig, 1887), s.74-5, antikitede işletilen ya da işletilmeyen Grek'lerin çeşitli demir ocaklarının listesini vermiştir. Maden filizlerinin analizi için A Roster of Greek Metal Mines, s.10 ile 11 arasındaki tabloya başvururum. En yüksek demir içeriği yüzdesi (% 52) Girit'te Chania ve Lakonia'da Neapolis'deki filizlerde bulunmaktadır.
- (96) Snodgrass, *Dark age*, s.228 vd., Gerçek Demir Çağına geçişi geç XI. yüzyıla tarihlenmektedir. Przeworski geçişin yakl. 750'e değin bitmemiş olduğuna inanmıştır ki, bu, Radomir Pleiner, *Iron Working in Ancient Greece* (Prague, 1969), s.15'in tuttuğu bir görüştür. J.Waldbaum, *The Use of Iron in the Eastern Mediterranean 1200-900 B.C.* (Diss. Harvard, 1968; özeti *HSCP LXXIII [1969]*, s.328-31'dedir) geçişin "X. yüzyılın sonuna doğru henüz tamamlanmadığı" sonucuna varmıştır. Krş. Forbes, *Studies*, s. 273. Karanlık Çağ'da bronz endüstrisinin önemi için bkz. H.W.Catling, s.29 in *Popham and Sackett, Excavations at Lefkandi, Euboea 1964-1966* (London, 1968), Asurlmparatorluğunda bile demir geç IX. yüzyıla değin yaygın olarak kullanılmıyordu; R. Pleiner ve J.K.Bjorkman, "The Assyrian Iron Age", *Proc. Amer. Philos. Soc. CXVIII (1974)* belgelerin "900'den hemen sonraki az miktarlardan 800 civarındaki büyük miktarlara doğru artan demir miktarlarını açıkca gösterdikleri" sonucuna varmaktadırlar (s.292).
- (97) Ps. -Aristotle, *de Mir. Ausc.* 48, ve Plinius, *Nat Hist. XXXIV 141* Chalybes demirinin ırmaklarca taşınan kumdan elenerek elde edildiğini bildirmektedirler. Muhteşem Süleyman'ın bir yasası (Ryan, *Guide*, s.75 tarafından aktarılmaktadır)"madencilerin Karadeniz sahili kumunu toplamalarını, yıkamalarını, eritmelerini ve demir üretmelerini" buyurmuştur. Erken XIX. yüzyılda kullanılan, yetkin olmamakla birlikte, kolay yöntemler için bkz. Hamilton, *Researches I* s.271 vd.
- (98) Pithecusae'nin demir ticaretini tartışırken, Snodgrass, *Dark Age* s. 336 "tüm bunların içinde en şaşırtıcı içerme odur ki, Grek ülkelerindeki çok bol yataklardan elde edilebilen demir-filizi miktarı istekleri karşılamamaya başlamış olmalıdır; fakat nüfus artışı sorununu düşünürsek, bu artık böylesine dikkate değer görünmeyebilir" demektedir. Snodgrass demirin ocaktan çıkarılması ve eritilmesinin Hellas'da X. yüzyılda iyice yerleşmiş olduğunu, ve VIII. yüzyılda Grek'lerin dış kökenli filizlere dönmek zorunda kalmalarının nedeninin yoğun bir nüfus artışı yüzünden ortaya çıktığını ileri sürerken haklı olabilir. Bununla birlikte, Pithecusae ve Trapezus'daki yerleşmelerin (Al Mina'daki gibi) toprak arzusundan çok maden arzusundan ortaya çıktıkları benimsenirse, erken VIII. yüzyıldaki bir nüfus dalgalanmasına ilişkin görüşün ciddi biçimde zayıfladığı: itirazında bulunulabilir. Belki de, 800-750 döne-

ne Atina Konfederasyonu ne de Pers'ler güney Karadeniz sahiline çok ilgi duymuşlardı. Darius Kappadokia'yı Persia'nın ondokuzuncu satraplığı olarak düzenlemişse de, Xenophon'un zamanında satraplık yönetimi gözden kaybolmuştu. Ve İsoocrates bile Anadolu'nun Sinope doğusundaki herhangi bir parçasının "kurtuluşunu" savunmamıştır.

Son bir konu kurgusal düşünce davet etmektedir: Grek'ler Kappadokia madenleri hakkında nasıl bilgi edindiler? Kuşkusuz yerel maden filizlerini test ederek Akdeniz ve diğer deniz sahilleri boyunca yelken açmamışlardır. Ne de Pontos kavimlerinin herhangi biri tüccar ya da gemici idi. Hitit imparatorluğunun yıkımında gözden kaybolduktan sonra Pontos Kappadokia'sı insanların Kolkhis'lilerle birlikte, VIII.yüzyılın ilk yarısında uygar dünya ile ilk kez ilişki kurdukları bir rastlantı olamaz. Yakl. 840'da genişlemeye başlamış olan Urartu kırallığı, Argışti I'in ikinci yılında (785) Diauehi'yi ele geçirmiştir⁽⁹⁹⁾. Bu kavim Pontos sıradağlarının tam güneyinde yer almış görünüyordu⁽¹⁰⁰⁾, ve bunların maden zenginlikleri Argışti'nin bunlara yüklediği bakır, gümüş ve altından vergilerle açığa vurulmaktadır. Sardur II (yakl.764-735)'un saltanatında Urartular, "daha sonraki Kolkhis ile eşimsenmesi kabul edilebilir görünen Qulha bölgesi" ile birkaç kez ilişkiye girmişlerdir⁽¹⁰¹⁾. Grek'lerin "Alybe" ve Kolkhis gümüşünü, altınını ve demirini öğrenmelerinin, Al Mina ile Sukas etrafındaki Kuzey Suriye kentlerinin müttefikleri ve koruyucuları olan Urartu'lar yoluyla olduğu olasıdır.⁽¹⁰²⁾

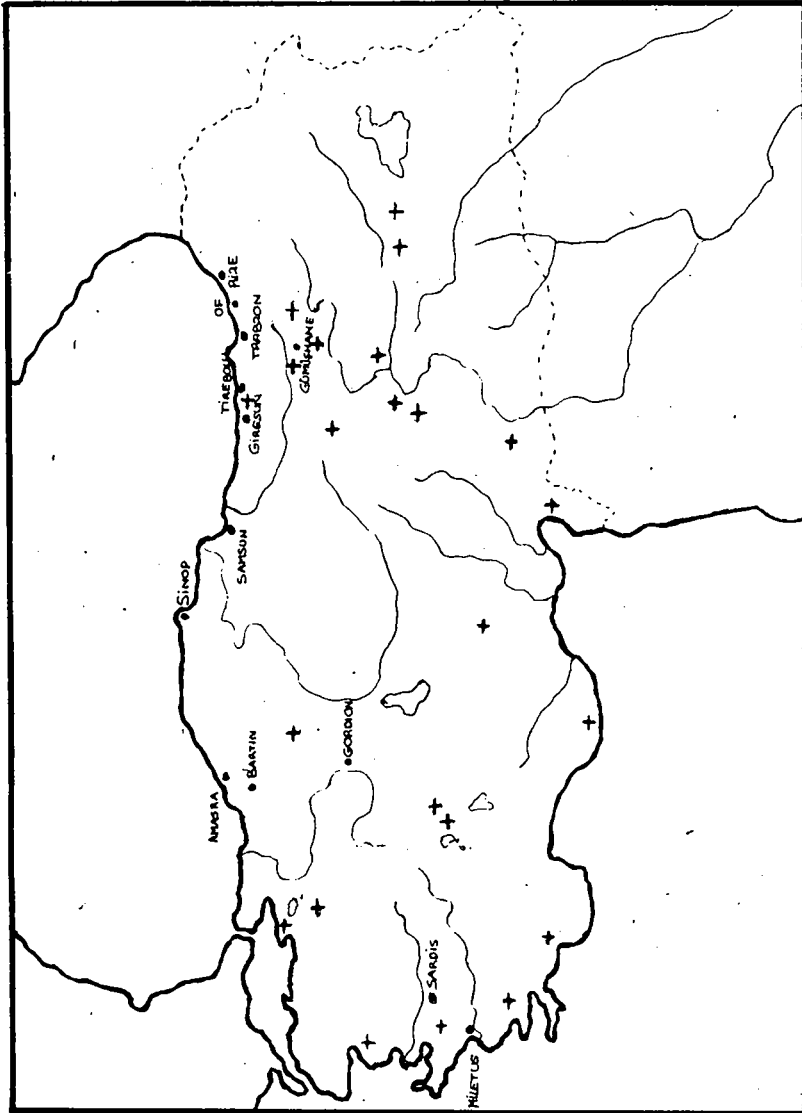
minde dış kökenli maden filizine dayanma, hem demirle ilgili bir istem artışını hem de yerli maden filizlerinden demir elde etmedeki var olan yetersizliği yansıtmaktadır.

(99) Fr. König, *Handbuch der chaldischen Inschriften (Archiv für Orientforschung, Beiheft 8; Graz, 1957)*'de, ilgili yazıtlar no.80, 1, IV ve 82, 10, IV'dür.

(100) Ch. Burney ve D.M. Lang, *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat and Caucasus (London, 1971)*, s.137.

(101) König, *Handbuch* no.103, 3, III vd.

(102) Burney ve Lang, *Peoples of the Hills*, s.147. Krş.R. D. Barnett, "Oriental Influences on Archaic Greece", *The Aegean and the Near East: Studies Presented to Henry Goldman (Locust Valley, N. Y., 1956)*, s.229.

Anadolu'daki Başlıca Demir Madenleri (S. Przeworski, Die Metall-Industrie Anatoliens, s. 91'den alınmıştır)